

Hicri Dede (1877-1952)

الباحث: أ.م.د. محسن كوثر نوري

Şiirindeki Vatan Sevgisi

Asil adi Mahmeut olup mashlasi “ Hicrî “ dir . İhvânî “ zümresine intisabi dolayısıyla “ Dede “ Lakabıyla anılır . Takriben H. 1297 yılında Kerkük ‘ te doğmuş . Babası H. 1305 Senesinde vefat eden Molla Ali Efendi ‘ dir .

Dedesi Nazîrî dede ise zamanmin ileri gelen şâirlerinden olup kayser adli bir oğludur . (1)

Diğer bir kaynağa göre “ Hicrî Dede H. 1295 yılında Kerkük ‘te doğmuştur . Tanınmış şâir Nazîrî Dede ‘ nin torunudur . Babası Molla Ali Efendidir” . (2)

Büyük Hafız Molla Sabir , “ Kerkük Şuarâsı “ adli aserinde onun H. 1291 yılında doğduğunu yazar .

“ M. 1877 de Kerkük’te dünyaya geldiğini , gerçek adını Mahmut olduğu da bir kaç kaynağca gösterilmiştir . (3)

Kerkük Mustafa Kırdar okulunda , Molla Muhammed Efendi’ den ders almış daha sonar öğrenimini Vâiz Molla Riza Efendi yanında tamamlamıştır .

Büyük Dedesi Huşyar Dede , zamanın tanınmış şâirlerindedir . (4)

Daha sonar tahsilini ikmal husûsunda kerkük’ ün tanınmış âlimlerimden Ali Hikmet Efendi’ nin dershânesine devamla eski malumâtına yeni malumâtına yeni bilgiler ilâve etmiştir . (5)

Hemen hemen tüm kaynakların , üzerinde durduğu ve birleştiği nokta ; Dede’nin şiiir sever , edebiyatla alâkadar , dînî culture sahip bir ailede yetişidir .

“Orta boylu , kara iri gözlü , çatik kaşlı , gür sesli , poşu bıyıklı , inatçı , yalnığı sever şâir ” (6) , 1911 senesinde Kerkük Sultaniye’ sinde öğretmen olarak göreve başlamış.üç yıllık kısa bir süre süren vazife hayatı da , Birinci Dünya savaşı ’nin patlak vermesi ve okulun kapatılmasıyla sona ermiştir. Savaş sona erince Irak , Osmanlı topraklarından ayrılmış , dili , düzeni , krali ile ayrı bir devlet olmuştu.

1921 senesinde Irak kiralıyet tahtına kiral Birinci Faysal oturmuş. Artık Kerkük, bu yeni devletin bir vilâyeti idi.

Daha sonar bir petrol denizinin üzerinde yüzmesi anlaşılınca Irak ’in siradan bir vilâyeti değil de tanınmış en zengin bir vilâyeti olacaktı. Adı , Ortadoğu şöyle dursun, Londra başta olmak üzere dünyanın tanınmış başkentlerinde “ Kara Altın şehri “ diye tarihe geçecektir.

Bu sıralarda şâirimiz Hicri Dede de vatani Irak gibi kendini yeni bir hayata hazırlıyor olmalıydı ki bu hayat eski hayatından pek farklı olacaktı.

Evet, Dede, artık Kerkük sultaniye’ sinde öğretmen değil, Kerkük belediyesinin çıkardığı haftalık “kerkük” gazetesinin baş yazarı idi . Hicri Dede bu yeni haftalık 1927 senesinde başlamıştır .

Hicri Dede , “ kendilerinin Türkistan” dan anadolu’ ya oradan da Kerkük dolayların gelişleri , mistik ceryanların en ziyade yaşandığı ve kökleştiği on dünyla rastladığını söylerdi” . (7)

Türk asıllı olduğundan kıvanç duyduğu kadar :-

Ben Müftahirim milli l isanımla cihanda

Öz postumu yüz atlas_i evâne değişmem

Kerkük’ lü oması , belki de Kerkük’ te . Yaşamaları , onu sıkıyor ve keendisi için bir asagılık duygusu kaynağı oluşturuyordu :-

Yerlidir , asl_ metâ’ l , tab’l hâricden değil

Ger kusûri var ise Kerkük' lüdür Hicri Dede .

Bunun sebebi de o zamanlarda Kerkük , ilim , kültür ve edebiyat bakımından geri kalmış , kısır bir şehir olmasından ileri geliyordu .

Dolayısıyla çevresinde yaşayan insanların , fikir , kültür bakımından kendi seviyesinde olmamaları Dede'yi çoğu zaman kaygılandırıyor bazen de öfkeliendiriyordu . Zaten o kendilerini birer bilgin veya şâir sayan , sanan insanları hiç de beğenmiyordu :-

Aklı you , idrâki yok ilm u zekâden dem vurur

Kendisi esfelede dir cây-I alâden dem vurur

Böyle bir ortamda yaşayan insanın pek tabiidir ki fikir ve düşünce çemberinin genişlemeyeceğ tam tersine daralacağı bilerek , kendinr la'ik başka bir yerde dünyâyeye gelip yaşamasını temenni ediyordu .O zaman daha da ilerleyeceğini ve büyük şairler seviyesine ulaşacağı kanısında idi :-

Yok semend-I tab'ıma cevlan için cây-I muhâl

Ruyi meydanım küçük , ezmiş ciğergâhım melâl

Ben de İstanbul gibi bir yerde doğsaydım eğer

Yükselip burc-I eflâk üzre mânend-I Kemâl (8)

Kültürlü insanlar , uygar milletler büyüklerini , bilgin ve şâirlerini ne denli sevip onları baş tacı yaptıklarınının Dede farkında idi . Ama KerKük kendisini anlayamıyordu anlayamadığı için de ona yeterince değer vermiyordu , yazdıklarına gereken saygıyı göstermiyor ve kendisine uygarca davranmıyordu .

Daha fazlası Kerkük Dede' ye bir yabancı gözüyle bakıyordu . Böyle bir ortamda Dedinin yerinde her kim olsaydı amacına ulaşamıyacaktı .

Varsa l'câz-I belağet ben gibi bir bendede

Kim yerinde olsa peygamber yetişmez maksada .

Kerkük, kendinde vatan sâiri Namık Kemalkader istidat ve yetenek gören Hicren Dede' yi amacına ulaştıramamış , kendine laik mertebeye yükseltmemiş kükseltmemiş ,ve şâire laik işle uğraşmaya mecbûr etmişti

:-

Nice bin şiiri dedim etmedi bir habbe şe'îr

Ahiri multezim-I kayl-I şe'îr oldum ben

Dede , hayatının sonunda arpa , buğday satılan bir handa , hancının muhasebecisi olarak çalışmıştır .

Bütün bunlara rağmen Hicri Dede "Kamil bir edip ve mumtaz bir şâir olup Türkçe ve Farsça' da pek çok şiirler yazmıştır . Elde bulunan matbu eserleri onun yüksek kabiliyetini göstermektedir .(9)

Hicri Dede'nin basılmış bir kaç eseri var ise de büyük bir değer ifâde eden yazıları henüz basılmamıştır . Bugüne kadar yetişen Kerkük şâirleri arasında en çok eser veren Hicri' nin telif ettiği eserler şunlardır :-

1- Yadigâr- Hicri (h. 1324)

Bu eser Türkçe ve Farsça manzûmelerden muteşekkidir .

2- Terkîb- I Bend

Başılmış Türkçe manzûme .

3- Gûldeste-I Haz' aliyye

Basılmış Farsça manzûme .

4- Rubâ'iyyat

Basılmış Farsça manzûme .

5- Tuhfe'I Suleymâni (1935)

Farsça manzûme .

6- Türkçe Divan

Basılmamış .

7- Farsça Divan

Basılmamış .

Ayrıca basılmamış bar çok eserleri de vardır _ Bunlardan :-

8- Kürtçe şiirler macmuası

9- Dil-güşâ

Farsçadır .

10 – Siyâhât-I Nineva ve Mûsul

Farsçadır .

11 – Meşhûdat-I Zora

Türkçe manzûme

12 – Pend-i Hükema

Türkçe manzûme

13 – Hâdim-I İnsâniyyet

Türkçe manzûme

14 – Fenn-I Tıbbi

Türkçe manzûme

15 – Zevallı millet

Türkçe manzûme

16 – Tercüme' i Gülistân- Sâdi

Türkçe manzûm ve mensurdur .

17 – Canlı sözler

Türkçedir ve manzumdur .

18 – Kumar ve İşret

Türkçedir ve manzumdur .

19 – İntibâh-i âlem

Türkçe manzumdur .

20 – Hâb-Nâme

Fuzûli-nin Leyla ve Mecnun , tarzında yazılmıştır .

Mü'ellif ruâda gördüğü Fuzûlî ile mulâkâtını belirtmektedir , bu eserinde ve aralarında geçen munâzereyi güzel bir dille aktarmaktadır .

21 – Kerkük Tarihi

22 – Riyâzuş- Şüarâ

Bu eserde Ded ; Kerkük , Erbil ve kifri; de ; yetişen şâirlerin hayatları hakkında kısaca malumat vermektedir . Tercüme' i hayatları ndah kısaca malumat vermektedir. Tercüme' i hallerine ilâve olarak şiirlerinden de örnekler vermiştir . Onun için bu eser çok değerli bir eser sayılmaktadır , ve bir an evvel basılması çok yararlı olur . (10)

Adı geçen eserlerden Şâirin kendi hattıyla osmanlıca olarak yazılan (761) sayfalık (Kerkük Tarihi) adlı eseri sayın Muhammed Hurşîd Dâkuklu tarafından incelenmiş ve kapsadığı konular öz Türkçe olarak şöyle gösterilmiştir:-

1-Kerkük' ün inşâsı'

2- Kerkük' te Hıristıyanlığın yayılması

3- Kerkük' te Hıristıyanlığın yayılması

4- Kerkük' te kırmızı kilise ve Tahmazkürt vakâsı

5- Kerkük' te islâmiyetin zuhûri

6- Kerkük' te Abbâsîler

7- Kerkük' te Osmanlılar devri

Irak Türkmen Edebiyatı 19 uncu yüzyılım sonundan , 20 inci yüzyılın başlarından itibâren Avrupa' da baş gösteren yeni edebi akimlardan etkilenmiştir . Bu etkilenme gerek tahsil için , gerek siyâsi nedenlerle Avrupa' da bulunan ve orada yeni edebi, kültürel, sosyal ve siyasal akımlari benimseyen benimseyen başta Namık Kemal olmak üzere bağzı Türk şâir ve yazarların yazı ve eserlerini okuyup düşüncelerini kavrayıp ve sonunde benimsemekle meydan gelmiştir .

Artık gül , bulbul , bahar , saray münasebetleri , paşa , paşazâdeleri övme konularını bir yana bırakıp yerine vatan , ve vatandaştan bahs etmektedir etmektedir edebiyatçılar . Vatandaşın çektiği çileleri , yoksulluğun başın alıp giden öldürücü beşeri , içtima' i hastalıkları ve bunl bunlara care olarak ilim , irfan, hürriyeti ve vatan sevgisini dile getirmektedir Irak Türkmen şairi :-

Aç gözün mahcup olma şems-i dırahşan ey vatan

Şü'le efşan ol , perişan olma, bolşan ey vatan

Nur u şefkat, lütfü rıkkat , hep hakikat sendedir

Millele her cilvede bahş eyle ihsan ey vatan

***

Maârifsiz, kemalsiz olsa hardır sanma insandır

Şeref bul , arşa yüksel , süfle'l eyyâme baş eğme

Şairimiz Hicri Dede kendinde vatan şâiri Namık Kemal kadar istidat ve yatenek olduğunu açıkca belirtmekte ve kendisi de Kerkük'te değil

İstanbul' da yaşamış olsaydı onun kadar güzel şiiler , değerli yapıtlar sergilemiş olurdu. Bu sözler de şözler de şâirin vatan şâiri Namık Kemal'e ne denli müteessir olduğunu göstermektedir :-

Ben de İstanbul gibi bir yerde olsaydım eğer

Yükselirdim burc-u eflâk üzre mânend-I Kemal

Artık Türkiye'de Namık Kemal vatan şâiri unvaniyle tanınıyorsa , Irak Türkiyemen şâirleri arasında hürriyet , vatan şairlerinin öncülüğünü Hicri Dede yapmaktadır .

Esir-i kayd-i nâmerd olma cânâ geçme iffetten

Yaşa hürriyet zıllında (gölgesinde) has ol ' âme baş egme

(' âm : sıradan kimseler)

Kendini her zaman , vatanına , mlletine hizmet etmek için yaratılmış bir insane olarak görmüş ve yazdığı şiirleri ; vatan bağımsızlığı , millet özgürlüğü için ; yoksul , okulsuz , hastahanesiz vatandaşın tercümân-i hâli olsun diye söylemiştir :-

Hadim olmazsa eğer millete şiirim Hicri

Söylerim nefsim ben na-halef oğlan babası

***

**Hitab eyler vatan söyler : sütüm yavrum helal olsun
Çalış hayr-il halef ol yüzümüak et hüsn-ü hal eyle**

***

Ne cah iste ne meyle-i dilber-i sahip cemâl eyle

Benim tamirie şâm-u saher fikr-u hayâl eyle

**Aduvvum (düşmanıma) ol aduv (düşman) , sen hasm-i yed-i
(el) encâme baş egme**

***

**Mu' in olmak bütün hemcinsine insâne elzemdir
Beşer fitrette rûhâni melâ'ikten mükerremdir
Beşer nûr-u mucessem , mazher-il hak , zâti a' zamdşır
Maârifsiz, kemalsı olsa hardır sanma âdemdir
Şeref bul , arşa yüksel , süfle-yi eyyâme baş egme .**

"Hicri Dede , halkın mahrûiyet dolu yaşantısını duyan ; toplumu tezatlarını , insanların hayatıda hükm süren zulmü, adâletsizliği anlayan bir şâir olumştur" . (11)

**Kimi görsen teşekki eyliyor cevr-i zamanından
Bu dünya ben de bilmem bes(yalız) kiminçin kâm
Perverdir**

Dede zume , zâlim hâkimlere karşı pek çok şiir yazmıştır . Bu yüzden hemşehrisi olan ünlü kerkülü şâir Hıdır lütfü , kendisine bir "Hasebhâl" yazarak daha fazla zorlanmamasını istemiş __ Bağzı beyitlerini aşağıya aldığımız " Hasebhal " adlı şâir olduğu açıkça anlaşılmaktadır :-

Kimseye sen dil uzatma , uzatırsan dilleri

Böylelikle hem düşersin , hem kırarsın elleri

Çaldığın saz u keman u ûd muvafıkdır veli

Faza zorlarsan eğer elbet kırarsın telleri

Zalimlere baş eğmemesi , haksızlıklara karşı susmaması yüzünden şair
ömür boyu zorluklarla , yoksulluk , mihnet ve gamla yaşamını
sürdürmüştü :-

Nice bin şiiri dedim olmadı bir habbe şe'îr (arpa)

Ahiri multeezim-i kayl-i şe'îr oldum ben

Ve:

-Rakibler var iken , âşık görürmü rûyi didâri –demesinde ,
düşmanlarından ne kadar eziyyet çektiğini görmekteyiz .

11 Aralı 1952 de hayata gözlerin kapayan Dede için Kerküklü şâir Asat
Na'ip' in yazdığı " Mersiye " den bir kaç beyit aşağıya alıyoruz :-

Söndü şiir u Edeb' in yıldızı canan ağla

Göçtü nazm u hikmetin mürşidi yaran ağla

Gitti , terk etti bu gün ülkemizi Hicri Dede

Gösterirda bize en doğru izi Hicri Dede .

Şiirinden Örnekler

"Vaten Terennümü başlığı altında 24 kasım 1930 tarihinde haftalık " Kerkük " gazetesinde yayınlanan şiir :-

Vatan Terennümü

Aç gözün mahcup olma şems-i dırahşan ey vaten

Şü'le efşan ol , perişan olma , bol şan ey vaten

İbtisamın her seher bülbüller eyler intizar

Gül bu gün , güller açılsın olma giryan ey vaten

Nur u şefkat , lütf u rikkat , hep hakikat , sendedir

Millete her cilvede bahş eyle ihsan ey vaten

Ak sütünden hâsıl olmuştur gıdayi mânevi

Ruhdur mihak bize fişkırta seyf kan ey vaten

Bin kederle besleyen göğsünde sensin milleti

Bir sedefsin sende parlar cevher-i cuy ey vaten

Serfirâz ol keydden , durdukça dünya hür yaşa

Can ola kurban yolunda , nazlı cânan ey vaten

Filistin

Meded ceş-i Irak , İslam ilin kurtar kiyam eyle

Yürü beyt ül- Makdis'e metin ol ihtimam eyle

Zafer layıktır ancak asker-i mansur-i İslâme

Filistin toprağın eğyârdır tathîr-i tam eyle

Esasinde bütün şey aslına ircâ' eder âhir
Bununla kuvvet al ey cünd , rûhin şadnam eyle
Bugün Türk u Acem vahdetle sabittir
Muvaffaksın çalış azminde icrâyî merâm eyle
Hazırlanmış bütün mal ile candan hasmı ifnâyeye
Temaşâyî safı ceş-i Hicaz u Mısır u Şam eyle
Düşer İslam için kim kazsa çah , kendi çâhe
Yeter ey kineperver varzsa aklın terk-i dam eyle

Dipnot

- 1- Ata Terzibaş , Hicri Dede , seçilmiş eserleri ve hakkındaki yazılar. Hazırlayan Aydın Abdulkadir, Külür ve tamtma bakanlığı, Türkmen kültür müdürlüğü yayınları, Bağdat 1981.
- 2- Enver Yakuboğlu, Hicri Dede, Fuzuli Dergisi, Mayıs 1957 İstanbul.
- 3- Muhammet Hurşit, Hicri Dede “ Birlik sesi“ dergisi , Bağdat 1974.
- 4- Habib El-Hürümüzi, Hicri El-Şâir El-Halit, kardeşlik dergisi sayı 9, Bağdat 1962.
- 5- Ata Terzibaşı, a.g.e.
- 6- Rejioglu, AbdulHakim Mustafa, Hicri Dede, “ Birlik sesi dergisi ,sayı 7, Bağdat 1973.
- 7- Ata Terzibaşı, a.g.e.
- 8- “Kemal“ Kelimesinden Vatan Şairi Namık Kemalı kast ediyor.
- 9- Abbas El-Azzâvi, El-Kâke'iyeye fit-Tarih adlı, Arapça eserinden Çevîri-Kardeşlik Dergisi sayı 9. , Bağdat 1972.
- 10- Ata Terzibaş Hicri Dede, a.g.e.
- 11- Prof. Dr. Sinan Sait, Hicri Dede, Seçilmiş eserleri ve hakkındaki yazılar.

حب الوطن في اشعار الشاعر التركماني

هجري ده ده

(1952 – 1877)

اسم الشاعر محمود ويلقب بالهجري ولانتسابه الى زمرة الاخوان لقب (ده ده) ولد الشاعر سنة 1297 هجرية في مدينة كركوك والده ملاعلي افندي توفي سنة 1305 هجرية وجده نظيري ده ده وهو ابن قيصر يعتبر من الشعراء البارزين في زمانه وجده الاكبر هو (هوشيار ده ده) وهو من الشعراء المعروفين في وقته . درس الشاعر في مدرسة مصطفى قيرداد في كركوك على يد الاستاذ ملامحمد افندي وبعد ذلك اكمل دراسته على يد الاستاذ واعظ ملارضا افندي .

وبعد ذلك اكمل تحصيله الدراسي عند علي حكمة افندي الذي كان من العلماء المعروفين في ذلك الوقت وكان الشاعر يحب كتابة الشعر والادب لانه تربى وسط عائلة تحب الثقافة والدين وتناولت في هذا البحث مجموعة اشعار للشاعر عن حب الوطن وكانت هذه الاشعار من ابرز اشعاره .